

Janusz Lemański, *Arka Przymierza w dziejach narodu wybranego. Między historią a teologią*, Szczecin 2006

Księgi Starego Testamentu są rezultatem długiego procesu formowania się, który dokonywał się w ciągu wieków. Nie stanowią one monolitu tak pod względem gatunku literackiego, jak i merytorycznych zawartości.

Wśród tematów, które przewijają się przez całe Pismo Święte, jest wyjście Izraelitów z niewoli egipskiej. Wpisało się ono głęboko w świadomość Narodu Wybranego, często było przypominane, przeżywane, na nowo interpretowane. Hagiografowie wyobrażali sobie przyszłość na wzór tego, czego naród doświadczył w przeszłości. Sądziło się, że wszystko to powtórzy się jeszcze raz, tylko w sposób o wiele doskonalszy. Dawne fakty z historii Izraela, same w sobie jedyne i niepowtarzalne, zaczęły urastać do rangi symbolu, obrazu, figury, typu – przyszłego zbawienia. Dramatyzm położenia Hebrajczyków w Egipcie jest punktem wyjścia do całego łańcucha wydarzeń, w których Izrael rozpoznawał działanie Boga i doświadczał Jego potęgi i miłości. Wyjście Izraelitów z Egiptu, zarówno wydarzenie jak i proces, już na etapie Nowego Testamentu rozumiano jako obraz pielgrzymki wiary. Wśród znaków Bożego błogosławieństwa - obok manny, przepiórek, wody ze skały - jest także Arka Przymierza - pojmowana pierwotnie jako szczególny znak widzialny Obecności Niewidzialnego.

Recenzowana książka, jak typowa praca biblijna, składa się z trzech rozdziałów. Rozdział I zatytułowany „Zagadnienia wstępne” (s.7-13) wprowadza w problematykę, rozdział II, „Arka w tradycji biblijnej” (s.14-146), „podejmuje analizę egzegetyczną poszczególnych tekstów, w których mówi się o Arce. Badanie tych tekstów uwzględnia chronologię poszczególnych wypowiedzi” (s.6) wg klucza: A) kontekst literacko-teologiczny; B) datacja wypowiedzi; C) analiza egzegetyczna uwzględniająca dane krytyczno-literackie. Część egzegetyczna stanowi najobszerniejszą część rozprawy. Rozdział III zatytułowany „Znaczenie Arki w tradycji biblijnej” (s. 147-158) to synteza teologiczna. Ta ostatnia część ze względu na walor merytoryczny, metodyczny i literacki w całości zasługuje na przetłumaczenie na języki obce, by najnowsze, śmiałe, nowatorskie, ale i gruntownie uzasadnione konkluzje polskiego Biblisty przybliżyć egzegezie światowej.

„Teksty zawierające informacje o tym świętym obiekcie zostały podzielone chronologicznie w oparciu o dominujące obecnie w literaturze tematu opinie dotyczące tego zagadnienia” (s.159). Biblijne tradycje pozwalają na wyszcze-

gólnienie dwóch zasadniczych okresów w dziejach Arki: przed powstaniem monarchii (wędrówka przez pustynię, podbój Kanaanu, okres Sędziów) i po powstaniu monarchii (Dawid: przeniesienie do Jerozolimy; Salomon: przeniesienie do świątyni).

„Analiza tekstów Starego Testamentu ukazała, że największe zainteresowanie Arką przejawiały tradycje związane ze szkołą deuteronomistyczną, kapłańską i kronikarską. Każda z nich wykorzystała materiał zaczerpnięty z wcześniejszych od siebie źródeł i wkomponowała go do tworzonej przez siebie teologicznej interpretacji dziejów narodu. Z wypowiedzi biblijnych można wyszczególnić elementy przeddeuteronomistycznej tradycji o Arce i na ich podstawie odczytać jej rolę w rozwoju religii starożytnego Izraela. Najstarsza, przeddeuteronomistyczna tradycja upoważniała - według opinii egzegetów - traktujących wypowiedzi bez szerszego powiązania ogólnobiblijnego kontekstu - do przypisywania Arce różnorodnej roli (punkt religijnego odniesienia dla kilku plemion północy - amfiktionia), element procesjonalny, przenośne sanktuarium, numinozum reprezentujące obecność Boga, palladium wojenne, instrument do konsultowania się z Jahwe, pusty tron, podnózek tronu Bożego.

Krytyczne badania i zdobycze teologii biblijnej, spoglądające na świadectwa o Arce w szerszej ich perspektywie oraz usiłujące odkryć intencje hagiografów - z różnych szkół teologicznych pozwalają na daleko idącą rewizję dotychczasowego spojrzenia na rolę Arki. „Teologia biblijna, niejako ze swej natury, dąży do odczytania przesłania Bożego zawartego w Biblii w sposób integralny, dokonując syntezy i ujmując je globalnie”(s.4).

„Modyfikowanie przez autorów biblijnych sposobu patrzenia na odziedziczone po poprzednich pokoleniach tradycje, dokonało się pod wpływem zmian politycznych, społecznych i religijnych pozwalających na dojrzewanie przesłania Bożego, jego aktualizowanie i coraz pełniejsze rozumienie”(s.4).

W tradycji przeddeuteronomistycznej „starożytni Hebrajczycy pojmowali ją jako swoiste numinozum, poprzez które manifestowała się obecność i aktywna moc ich Boga”(s.156).

Tradycja deuteronomistyczna oznacza radykalną rewizję dotychczasowego spojrzenia na Arkę. Dalsza jego modyfikacja stanie się dziełem tradycji kapłańskiej oraz utrwalonej w kolejnej wizji dziejów w dziele kronikarskim. Ich ocena prowadzi do konkluzji, że „Wielkie znaczenie Arki pośród wszystkich Izraelitów jest raczej wytworem teologicznych potrzeb związanych z legitymacją monarchii, dynastii Dawidowej i centralnej roli Syjonu, niż rzeczywistością odpowiadającą realiom historycznym” (s.156) Rola Arki zmienia się wraz z jej przeniesieniem na Syjon, a potem do świątyni Salomo-

nowej” (s.156), a „szczyt popularności i największe znaczenie osiągnęła za czasów Dawida i Salomona” (s.157).

Wnikliwe badania świadectw o Arce doprowadziły Autora do trafnego wniosku, „że sposób patrzenia na Arkę i jej rolę w czasach biblijnych uległ radykalnym zmianom” (s.5).

Wyraźna zmiana znaczenia Arki w stosunku do najstarszych tradycji łączy się po raz pierwszy z koncepcją deuteronomistyczną. Szkoła deuteronomistyczna przepracowała materiał dziedziczony z tradycji o Arce i wkomponowała go w tworzącą przez siebie teologiczną interpretację dziejów narodu”(s.157).”Naród wybrany powołany został do respektowania woli Bożej i w zamian za to otrzymał ziemię obiecaną jego przodkom”(s.157). Stała się ona jedynie symbolem zawartego przymierza i uzyskała status Arki Przymierza” (s.157).

„Jeszcze bardziej radykalna była kapłańską koncepcja Arki, dla której „była ona już tylko odległym wspomnieniem, stąd nazwa „Arka Świadectwa”(s.158).

Dla autora Ksiąg Kronik „ten archaiczny przedmiot kultowy stał się tylko i wyłącznie symbolem pozwalającym na uwydatnienie drogi, jaką przebiegała historia zbawienia, znajdując swój punkt grawitacyjny w zbudowaniu sanktuarium na Syjonie i sprawowanym w nim kulcie”(s.158).

Analizy tekstu biblijnego prowadzone są w sposób solidny i gruntowny. Zarazem jednak odznaczają się jasnością i komunikatywnością. Połączenie erudycji i komunikatywności jest wielką zaletą tego opracowania. Należy ufać, że po opublikowaniu znajdzie wdzięcznych czytelników.

Ks. dr hab. J. Lemański rzetelnie uwzględnił dotychczasowy poziom ustaleń w badanej dziedzinie, na co pozwala mu bogata literatura.

Zapewne już po zakończeniu recenzowanego opracowania pojawiła się na polskim rynku monografia ks. A. Mozgoła, „Teologia Arki Przymierza w Psalmach i w tradycji prorockiej (Ps 132, Jr 3,14-16; 2 Mch 2,1-8)”, Katowice 2003, która zawężyła pole swoich zainteresowań do trzech tekstów. W niczym nie osłabia to pionierskiej w polskiej biblistyce monografii ks. J. Lemańskiego. Uważam, że pozycja ks. A. Mozgoła winna znaleźć się we wprowadzeniu (a nie tylko w bibliografii). Nadto tę ostatnią można uzupełnić jeszcze o pracę ks. B. Matysiaka, „Izraelskie sanktuaria okresu przedkrólewskiego” Wydawnictwo „Hosianum”, Olsztyn 2003.

Z postawionego sobie ambitnego celu, jakim było „przeanalizowanie starotestamentalnych tradycji o Arce w świetle najnowszych badań egzegetycznych” s.159). Autor wywiązał się znakomicie. Recenzowana praca ks. dr hab. J. Lemańskiego pod względem formalnym, metodycznym i merytorycznym napisana jest bez zarzutu i może służyć szerokiemu kręgowi czytelników.